

**VII. EL COMPROMÍS DE POMPEU FABRA
AMB L'IEC**

POMPEU FABRA I L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

JORDI MIR I PARACHE,

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Quan ens posem a analitzar el lligam entre Pompeu Fabra i l'Institut d'Estudis Catalans arribem ben aviat i invariablement a la conclusió que per a Fabra l'Institut va ser l'eina que li va permetre materialitzar el seu projecte, llargament viscut, de codificació de la llengua, i que l'Institut va trobar en ell la persona amb la capacitat necessària per dur a bon terme l'objectiu que s'havia proposat. L'Institut i Fabra es van complementar, doncs, en una simbiosi perfecta.

Per arribar a aquesta coincidència positiva calia, però, conjuminar voluntats. I això no va ser difícil perquè la decisió de l'Institut, en la persona de Prat de la Riba com a impulsor màxim del projecte, d'aconseguir el retorn de Fabra de Bilbao i la seva incorporació a la nounada Secció Filològica va ser corresposta per Fabra amb el lliurament absolut a l'encàrrec que assumia.

Com que de com es resolguessin aquells moments inicialment vacil·lants de la Secció n'havia de sortir el resultat desitjable, pot ser interessant de veure quin va ser el camí que hi va menar.

La Secció va ser creada, ensems que la de Ciències, el dia 14 de febrer de 1911 i per constituir-la van ser designats els set membres següents: Antoni Maria Alcover, Lluís Segalà, Pompeu Fabra, Joan Maragall, Frederic Clascar, Àngel Guimerà i Josep Carner, dels quals només Alcover i Fabra tenien la lingüística com a primer objectiu. Com a fet històric, val a dir que a la primera sessió, que va tenir lloc el 9 de maig, només hi van ser presents Segalà, Clascar, Guimerà i Carner.

Per poder veure les vicissituds que van concórrer en aquell inici cal tenir presents dues circumstàncies que, en un sentit o altre, van ser determinants: en aquell moment Pompeu Fabra encara era a Bilbao exercint la seva càtedra de química a l'Escola d'Enginyers Industrials i aquell mateix desembre es va produir la mort de Joan Maragall.

De com es va impulsar l'activitat prevista durant aquell primer semestre ens en pot fer càrrec el detall de l'assistència de cada un dels membres a les sessions que van tenir lloc entre la inicial del dia 9 de maig i la darrera a la qual va assistir Maragall el 18 de novembre, un mes abans del seu decés, fet que va comportar la reducció de la Secció a sis membres fins que Lluís Nicolau d'Olwer va ocupar el seu lloc el 22 de març de 1917.

En aquell període es van celebrar vint-i-vuit sessions amb l'assistència següent: Josep Carner a 27, Frederic Clascar a 26, Lluís Segalà a 21, Antoni M. Alcover a 20, Joan Maragall a 15, Pompeu Fabra a 10 i Àngel Guimerà a 1. Aquesta desigualtat va obeir a diverses raons. Carner hi era assidu complint amb la seva funció de secretari, i Clascar i Segalà hi concorrien amb regularitat. Alcover, com a president, hi va assistir sempre que no coincidís amb una estada a Mallorca, Maragall hi va concórrer habitualment llevat del període estival, contràriament a Fabra, que va ser a totes les sessions que es van escaure durant la seva estada a Barcelona entre curs i curs.

TAULA 1

Presència dels diversos membres de la SF a les vint-i-nou sessions entre els dies 9 de maig i 24 de novembre de 1911

<i>Sessió</i>	<i>Alcover</i>	<i>Segalà</i>	<i>Fabra</i>	<i>Maraçall</i>	<i>Clascar</i>	<i>Guimerà</i>	<i>Carner</i>
9.5.11		×			×	×	×
12.5.11	×	×		×	×		×
15.5.11	×	×		×	×		×
18.5.11	×	×		×	×		×
10.6.11		×		×	×		×
13.6.11	×	×		×	×		×
23.6.11		×		×	×		×
30.6.11		×		×	×		×
7.7.11			×	×	×		×
14.7.11	×		×		×		
18.7.11		×	×		×		×
21.7.11	×	×	×		×		×
28.7.11	×		×		×		×
3.8.11	×		×				×
4.8.11	×	×	×		×		×
19.8.11	×	×	×				×
25.8.11	×		×		×		×
1.9.11	×		×		×		×
15.9.11	×	×			×		×
22.9.11	×	×			×		×
29.9.11	×	×		×	×		×
6.10.11	×	×		×	×		×
13.10.11	×	×		×	×		×
20.10.11	×	×			×		×
27.10.11	×	×		×	×		×
3.11.11		×		×	×		×
10.11.11	×			×	×		×
18.11.11		×		×	×		×
24.11.11	×	×			×		×

FONT: Arxiu Històric de l'IEC. Extret de les actes de reunions de la Secció Filològica (1911).

El cas més singular és el de Guimerà, que hi va ser el primer dia i no hi va comparèixer més, fet que va fer que no coincidís mai amb Alcover, Maragall ni Fabra. Tot i així, va mantenir la seva condició de membre fins a la mort el 1924. Una coincidència remarcable és la de Maragall i Fabra, que només es va donar una vegada, el 7 de juliol, just amb la vinguda de Fabra i l'inici de l'espai vacacional de Maragall. Una trobada que es pot considerar històrica i que deixa oberta l'elucubració de què hauria pogut donar de si la conjunció dels seus conceptes lingüístics.

Pel que fa a Fabra, va quedar demostrada des del primer moment la seva adscripció incondicional a l'Institut, no tan sols amb la seva presència sinó per l'atenció que dedicava a cada una de les responsabilitats que assumia. La seva participació en l'elaboració i la consensuació de les *Normes ortogràfiques*, el primer gran repte que va haver d'afrontar l'Institut, va ser, com molt bé ha analitzat Mila Segarra, decisiva. A partir d'allí, la Secció Filològica va portar el timó de la normalització de la llengua i aquest timó el va anar governant d'una manera progressiva Pompeu Fabra.

La creació de les Oficines Lexicogràfiques va ser un pas en aquest sentit i des de l'inici, el 1912, n'esdevé el director, així com de l'Oficina de Revisió d'Originals, que es crea al mateix d'aquestes Oficines.

Quan ens fixem en la seva obra publicada veiem, però, que només una part mínima va aparèixer en publicacions de l'Institut. Això s'entén bé perquè l'Institut s'ha limitat sempre a mantenir col·leccions i a editar textos molt determinats i, a més, perquè Fabra va tenir sempre altres opcions editorials començant per la de L'Avenç, que va publicar la seva obra des del primerenc *Ensayo de gramática de catalán moderno* el 1891, fins a la *Gramática de la lengua catalana*, el 1912, passant per altres tractats i traduccions.

Posteriorment, va continuar incorporant obres seves a altres editorials fins al decisiu *Diccionari general de la llengua catalana*, que el 1932 va aparèixer amb el segell de Llibreria Catalònia, bé que gestat al mateix de l'Institut com ho testimonien els milers de fitxes rigorosament guardades a l'Arxiu. Sempre, a més, de la seva constant presència en la premsa, mitjà que va utilitzar d'una manera excepcional en textos d'aquesta disciplina, entre els quals destaquen les celebrades «Converses filològiques».

Amb tot, no és pas que no tingués una presència continuada i oportuna en les publicacions de l'Institut. La primera mostra, ben significativa, és que el 1907, any de la creació de l'Institut amb la seva única Secció Històrico-Arqueològica, al moment de concebre el primer anuari ja li fos ofert de participar-hi i ho fes amb el text «Sobre diferents problemes pendents en l'actual català literari», anàlisi precisa i anticipada de les qüestions que havien de centrar l'atenció de la Secció Filològica, que s'havia de crear quatre anys després, a l'hora d'encarar la problemàtica de la codificació de la llengua, i, ja en aquell moment, va aportar al primer i segon números del *Butlletí de Dialectologia Catalana* l'important i esclaridor treball «Els mots àtons en el parlar de Barcelona».

Com a fets absolutament transcendentals, cal recordar l'edició l'any 1917 del determinant *Diccionari ortogràfic* i el 1918 de la imprescindible *Gramática catalana*

dins la Biblioteca Filològica de l'Institut. Això, al costat d'aportacions puntuals com l'extens article «La coordinació i la subordinació en els documents de la Cancilleria catalana durant el segle XVI», publicat el 1926 al volum I de *Memòries de la Secció Filològica*. Altres col·laboracions seves a publicacions de l'Institut són dos extensos informes sobre *Report dels treballs fets per les Oficines Lexicogràfiques durant el bienni de 1913-1914*, aparegut el 1915, i el corresponent al bienni 1915-1916, amb data de 1917, fets amb Pere Barnils, i *Memòria sobre la preparació del Diccionari de toponímia i onomàstica*, redactat amb Jaume Bofill i Mates el 1922.

Cal destacar també els textos que com a «Advertiment» encapçalen el primer fascicle i el primer volum (1914-1915) del *Diccionari Aguiló* i, encara, l'«Advertiment» i la «Nota per a l'ús de la llista» que obren la *Llista dels noms dels municipis de Catalunya*, el 1933, establerta per la Secció Filològica per encàrrec a l'IEC de la Generalitat de Catalunya.

La vinculació de Fabra amb l'Institut ha quedat demostrada a bastament en tots els sentits, però per comprovar el seu compromís amb la institució més enllà de la seva participació en les decisions lingüístiques, és bo de recordar com des del primer fins al darrer dia no va dubtar a assumir responsabilitats en les tasques de govern.

A la primera sessió de la Secció Filològica, el 9 de maig de 1911, ja li va ser atribuït, en absència, el càrrec de tresorer, el qual va ser assumit inicialment per Josep Carner fins que Fabra s'incorporés al retorn de Bilbao, fet que es va produir d'una manera puntual el 7 de juliol. Cal dir que, en ocasions posteriors, per absència de Josep Carner, Fabra també va fer la funció de secretari. Va mantenir el càrrec, que li comportava formar part de la ponència econòmica de l'Institut, fins al 13 de novembre de 1915, quan Lluís Segalà, per manca d'avinença amb el president de la Secció, va deixar la vicepresidència i va ser assumida per Fabra.

L'absència d'Alcover, cada cop més freqüent a causa del seu estat de salut, les habituals estades a Mallorca i el seu progressiu allunyament de les tesis de la Secció, va fer que la sessió immediata del dia 19 de novembre ja la presidís Fabra, fet que també s'havia produït, per absència del president i el vicepresident, els dies 20 de març i 9, 16 i 23 d'abril d'aquell mateix any.

El dia 24 de març de 1916 torna a presidir Alcover, amb Fabra, Clascar, Segalà i Carner presents, com ho fa en sessions següents. L'11 d'agost, quan ja s'accentua el distanciament d'Alcover, presideix Fabra i el 15 de maig de 1917 ho torna a fer Alcover, però l'immediat 20 de juny ja figura per darrera vegada al capdavant de la Secció. A partir d'aquell moment s'entra en un període de relacions crítiques que porten al fet que l'11 d'octubre de 1917 li sigui demanada la renúncia tàcita, que Alcover no accepta, fins al 28 de juny de 1918 que el Ple de l'Institut acorda per unanimitat «la suspensió de les funcions, atribucions i dignitats que com president tenia mossèn Alcover».

Davant aquesta circumstància, el dia 1 d'agost se celebra una sessió de la Secció Filològica amb la presència de Pompeu Fabra, Frederic Clascar, Lluís Segalà, Lluís Nicolau d'Olwer, Jaume Bofill i Mates i, suposadament com a secretari per bé que a l'acta no hi consta, Josep Carner, on s'acorda:

L'Institut de la Llengua Catalana, tenint en compte aquesta comanda, i apreciada la impossibilitat de convivència amb Mossèn Alcover, reconeguda per l'Institut d'Estudis Catalans en l'acord de la cessació de correspondència amb dit senyor, acorda procedir al nomenament del seu president. Es procedeix a l'elecció de president i resulten cinc vots pel Sr. Fabra i un pel Sr. Segalà. Resulta, doncs, nomenat president el Sr. Fabra.

I així d'escaridament i sense més vacil·lacions es donava pas al període sense solució de continuïtat de la seva presidència, que, tot i els obstacles i les adversitats impensables que havien d'esdevenir, havia de durar trenta anys, és a dir, fins a la seva mort.

Fabra va assumir el càrrec amb tota la responsabilitat que comporta, com ho demostra la presència pràcticament sistemàtica a les sessions i la manera de fer-se seves les obligacions que se'n derivaven. Va encapçalar sempre les decisions que s'anaven prenent en qüestions de llengua, va buscar sortides plausibles als afers interns de la Secció i la va representar amb dignitat de l'Institut enfora.

La seva presidència s'inicia i es projecta amb empena i regularitat fins a arribar a la dictadura de Primo de Rivera, que redueix l'Institut a una funció migrada i trasbalsa la vida de Fabra i de la institució. L'any 1924, pel fet d'adherir-se al manifest per l'afar Georg Dwelshauvers, va ser destituït de la càtedra de llengua catalana de la Universitat Industrial, lloc que, poc després, va ocupar, precisament, Antoni Maria Alcover. Aquest fet el situava en una posició delicada si es té en compte que perdia aquell suport bàsic i que l'Institut també havia entrat en una etapa d'activitat limitada i de situació econòmica compromesa.

El 1925 veia com les Oficines Lexicogràfiques es convertien, de grat per força, en el Servicio de Investigaciones Filológicas. Fabra hi va ser mantingut com a director, però amb una funció restringida. Sempre amb el sentit pragmàtic que el caracteritzava va aprofitar, però, el temps i l'espai per intensificar la redacció de les fitxes per al *Diccionari general de la llengua catalana* que ja havia emprès amb el suport oportú de Francesc Cambó.

En aquelles mateixes circumstàncies es produeix una nova prova reveladora del seu capteniment. Amb l'afany suposadament capciós, per no dir pervers, d'allunyar-lo del seu objectiu, li va ser ofert l'ingrés a la Real Academia de la Lengua, proposta que no va dubtar a rebutjar. Aquesta plaça destinada teòricament a un representant de la nostra «llengua regional» va ser ocupada posteriorment per Llorenç Riber.

Fabra va anar eludint els embats de la dictadura i així va poder veure com la Diputació, presidida per Joan Maluquer i Viladot, el 1930 restablí la càtedra de llengua catalana i s'hi podia reincorporar, a la vegada que es recuperava el nom i l'acció de les Oficines Lexicogràfiques.

El període dels anys trenta també va ser, malauradament, més convuls del que a l'inici es podia esperar i desitjar. La normalitat restablerta també va ser sobtadament interrompuda el 1934 pels fets del Sis d'Octubre, que, a més de les seqüeles derivades de la suspensió de l'Estatut, van comportar l'empresonament de Fabra per la seva condició de president del Patronat de la Universitat

Autònoma de Barcelona, des del dia 27 d'octubre fins al 8 de desembre. La Secció Filològica va reprendre així que va poder la seva activitat, com ho demostra la sessió celebrada tot just el dia 10 del mateix desembre, presidida, naturalment, per Fabra.

Durant aquells anys incerts havien anat avançant, a empentes i rodolons, les obres a la Casa de Convalescència de l'antic Hospital de la Santa Creu que l'Ajuntament de Barcelona havia cedit a la Diputació per instal·lar-hi l'Institut i el 12 de desembre de 1936 Pompeu Fabra va poder presidir la primera sessió de la Secció Filològica a l'estatge actual, amb l'assistència dels membres Carles Riba, Joaquim Ruyra, Josep Maria López-Picó i Lluís Segalà. L'estat de guerra, però, no va permetre d'aconseguir-hi l'estabilitat i, segons que es desprèn de les actes, el dia 6 de febrer de 1937 s'hi va celebrar la darrera sessió, tot i que aleatòriament es va continuar mantenint l'activitat en reunions al despatx de Fabra.

Aquesta presidència continuada de la Secció li atorgava de forma rotatòria la de l'Institut, que corresponia al darrer quadrimestre de l'any. Fabra va presidir per primera vegada el Ple de l'Institut el 28 d'octubre de 1918 amb l'assistència de Josep Puig i Cadafalch, Joaquim Miret i Sans, Jaume Massó i Torrents, Antoni Rubió i Lluch, Pere Coromines, Josep Carner, Lluís Segalà, Josep Maria Bofill i Pichot, Frederic Clascar, Francesc Martorell i Lluís Nicolau d'Olwer, amb el qual va signar l'acta. I també en aquesta funció va complir sempre amb la dignitat que s'esqueia. Un moment especialment significatiu d'aquesta representativitat va ser l'honor d'encapçalar el seguici d'autoritats acadèmiques presents a l'enterrament del president Francesc Macià, el desembre de 1933.

Al llarg dels trenta-set anys que va ser membre de l'Institut va estar sempre al seu servei en les ocasions oportunes i més diverses: en viatges a les Illes i al País Valencià amb l'objectiu que ell sempre va anhelar de reforçar la unitat de la llengua; signant manifestos en aquesta línia com «Desviacions en el concepte de llengua i pàtria», el 1934, i «Missatge als mallorquins», el 1936, al costat d'altres membres de l'Institut; assumint, amb Joan Coromines, la direcció del *Butlletí de Dialectologia* en la darrera etapa dels anys trenta; o formant part del jurat de premis atorgats per l'Institut, com el de Filologia en deu ocasions, el Prat de la Riba en dues i el Francesc Ribes en una, entre els anys 1919 i 1936.

De Fabra diem, i amb raó, que va treballar per la llengua tota la vida. I això es fa evident si pensem que entre els setze i els divuit anys ja va concebre el seu sempre recordat *Ensayo de gramática de catalán moderno* i que la mort el va sorprendre havent escrit vint-i-un dels vint-i-tres exercicis de les lliçons que componen el *Curs de llengua catalana per correspondència* que el Servei de Cultura de la Generalitat de Catalunya va organitzar l'any 1948 per als exiliats de tot el món. I fou també fins al darrer moment que, tot i l'aïllament a què el va sotmetre l'exili, va estar pendent de les vicissituds en què es debatia l'Institut, com ho demostren els contactes epistolars que procurava mantenir, tot i les dificultats, bàsicament amb Ramon Aramon i Joan Coromines, per examinar, sobretot, qüestions relatives a la llista d'incorporacions i modificacions que caldria tenir en compte en la segona edició del *Diccionari*.

A l'hora del decés, el trist Nadal de 1948, aquest distanciament es va evi-

denciar d'una manera cruel, fins al punt que cap membre de l'Institut no va tenir la possibilitat d'anar-lo a acompanyar en aquella darrera «excursió». Immediatament, però, el 29 de desembre, va ser convocada una sessió plenària extraordinària per recordar-lo. Atesa la imminència del fet i les circumstàncies d'allunyament forçat en què encara es trobaven alguns membres, és significatiu de remarcar-ne la concurrència. Hi van assistir, i valgui'n la memòria: Josep Puig i Cadafalch, Eduard Fontserè, Carles Riba, Josep Maria López-Picó, Jordi Rubió i Balaguer, Agustí Duran i Sanpere, Pius Font i Quer, Josep Maria de Sagarra, Higiní Anglès, Joaquim Carreras i Artau, Pere Bohigas, Leandre Cervera, Ferran Soldevila i Ramon Aramon. Va donar notícia de la mort el president Puig i Cadafalch, que va glossar la figura de l'amic destacant que «Fabra era matemàtic i com a matemàtic volgué establir les normes per a la llengua» i afirmant que «el criteri d'en Fabra és el que s'imposà i això donà to als nostres treballs de lingüística». Carles Riba, com a president accidental de la Secció Filològica, el va recordar amb conceptes com: «Fabra no volia ressuscitar una llengua medieval, sinó formar la llengua moderna que hauríem tingut sense els segles de decadència i de supeditació a una llengua forastera», «no era un científic interessat —bé que en tinguéss tota la probitat», «ell volia servir el seu país», «pensava en la llengua de tot el poble». I va concloure: «Fabra ha mort. Queda entre nosaltres deixebles seus. Ells provaran el valor de la seva obra».

244

L'Institut, en el temps, ha sabut continuar recordant honorablement la seva tasca i la seva fidelitat i en són una mostra permanent tant l'Espai Fabra, a l'àmbit de Presidència, com la Sala Pompeu Fabra, al cor de la Secció Filològica, que perpetuen el seu nom amb dignitat.

Fabra va creure sempre que la seva obra era com una acció de govern, conscient que la llengua vertebrava un poble i que llengua i nació són inseparables. I aquest principi, el va sustentar i el va propagar sistemàticament des d'aquesta casa. Podem dir, doncs, amb convicció, que Pompeu Fabra, amb la seva actitud constant, va honorar l'Institut, i que l'Institut, en la memòria, honora Pompeu Fabra.